

Przyrodnicza
ścieżka edukacyjna

„Soblówka – Rycerzowa”

Krzysztof Sokół
Zbigniew Wilczek

Przyrodnicza ścieżka edukacyjna „Soblówka – Rycerzowa”

Przewodnik

Krzysztof Sokół
Zbigniew Wilczek
Przyrodnicza ścieżka edukacyjna
„Soblówka – Rycerzowa”
Przewodnik

Projekt graficzny i układ typograficzny: Krzysztof Sokół
Recenzent: prof. UŚ dr hab. Adam Rostański
Realizacja poligraficzna: Centrum Usług Drukarskich /www.cuddruk.pl/

ISBN 978-83-925142-6-8

Wydanie I
Nakład: 500 egzemplarzy

© **Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska**
Redaktor: Jerzy B. Parusel

Katowice 2012

Zapraszamy do zwiedzenia
PRZYRODNICZEJ ŚCIEŻKI EDUKACYJNEJ
„SOBLÓWKA – RYCERZOWA”.

*Ścieżka ta to doskonała propozycja jednodniowej, nie-
forsownej wycieczki, która zadowoli wszystkich lubią-
cych górskie wędrówki. Zlokalizowana jest w niezwykle
urokliwym rejonie, pozwalającym cieszyć się wspania-
łymi beskidzkimi krajobrazami. Miłośnicy przyrody
odnajdą tu wielkie bogactwo górskiej flory i fauny oraz
podziwiać będą mogli wiele jej niezwyklej osobliwości.
Ścieżka daje wszystkim zwiedzającym okazję do aktyw-
nego wypoczynku pośród przyrody, a także lepszego
jej poznania i zrozumienia, co pozwoli jeszcze pełniej
cieszyć się niezrównanym pięknem Beskidów i zaanga-
żować się w jego ochronę.*

Spis treści

Wstęp	7
Podstawowe informacje	8
Dojazd	8
Przebieg ścieżki, dystans i czas przejścia	8
Baza noclegowa	10
Lokalizacja i opis terenu	10
Ochrona przyrody	11
Opis przystanków ścieżki	13
Przystanek 1: Leśniczówka	13
Przystanek 2: Królowa	15
Przystanek 3: Składnica drewna	16
Przystanek 4: Ku Głowie	18
Przystanek 5: Młaka ziołoroślowa	19
Przystanek 6: Przełęcz Przysłop	21
Przystanek 7: Żyzna buczyna karpacka	22
Przystanek 8: Jaworzyna i ziołorośla	23
Przystanek 9: Hala Rycerzowa	25
Przystanek 10: Szuwary	28
Przystanek 11: Zbiorowiska porębowe	29
Przystanek 12: Las gospodarczy	30
Przystanek 13: Hutyrowa	31
Zakończenie	33
Warto przeczytać	35

Wstęp

Podstawowym celem tej ścieżki przyrodniczej jest przybliżenie turystom wyjątkowości i różnorodności szaty roślinnej Beskidów (na której skupia się w głównej mierze) oraz jej zagrożeń na przykładzie rejonu Soblówki w Beskidzie Żywieckim. Miejsce to wybrano ze względu na jego wyjątkowe piękno i wybitne walory przyrodnicze. To właśnie tu odnaleźć można wiele interesujących, charakterystycznych dla Beskidów zbiorowisk roślinnych, a także obserwować wiele przemian jakim podlega beskidzka przyroda wskutek działalności ludzkiej.

Hala Rycerzowa jest licznie odwiedzana przez turystów, a szlaki którymi poprowadzono ścieżkę są często uczęszczane. Zapewne wielu turystów chciałoby dowiedzieć się czegoś więcej o otaczającej ich przyrodzie.

W rejonie działa również Szkolne Schronisko Młodzieżowe w Rajczy Nickulinie, będące ośrodkiem edukacji ekologicznej. Posiada ono swoją filię w Soblówce.

Należy mieć nadzieję, że większa wiedza na temat przyrody Beskidów pozwoli odwiedzającym je ludziom wyraźniej dostrzec jej wyjątkowość i docenić piękno, a także kształtować postawy sprzyjające ochronie i zachowaniu tego skarbu dla przyszłych pokoleń.

Podstawowe informacje

Ścieżka wytyczona jest wzdłuż znakowanych szlaków turystycznych z Soblówki na Halę Rycerzową (szlaki: zielony, żółty i czarny). Wspomniane szlaki tworzą pętlę, pozwalającą przejść całą ścieżkę i wrócić do Soblówki.

Soblówka

Niewielka wieś przygraniczna leżąca w dolinie potoku Cicha. Jej administracyjne granice sięgają pod sam szczyt Rycerzowej i Przełęcz Przysłop, gdzie znajduje się osiedle Królów. Powstała pod koniec XVII w., a jej nazwa pochodzi od popularnego wówczas nazwiska Sabel (pierwotnie wieś nosiła nazwę Sablówka). Przypuszcza się, że została założona przez przestępców skazanych na banicję.

Dojazd

Dotarcie do Soblówki, gdzie zaczyna się ścieżka przyrodnicza, jest dość łatwe. Do pobliskiej Rajczy dojeżdżają pociągi PKP, z Rajczy natomiast autobusem PKS można dostać się do Soblówki. Zmotoryzowani bez trudu znajdą w centrum Soblówki miejsce do pozostawienia samochodu.

Przebieg ścieżki, dystans i czas przejścia

Przyrodnicza ścieżka edukacyjna „Soblówka – Rycerzowa” jest trasą, z którą nawet mało wprawni turyści nie powinni mieć większych problemów. Liczy 12 km i prowadzi zarówno poprzez lasy, jak i polany. Szacowany czas przejścia to ok. 5 godz., zwykle jednak należy przyjąć czas nieco dłuższy, gdyż znajdująca się na trasie ścieżki Hala Rycerzowa sprzyja dłuższym przerwom, a funkcjonująca na niej Bacówka PTTK prowadzi bufet, co umożliwia zjedzenie ciepłego posiłku na trasie.

Jako że ścieżka zlokalizowana jest w obszarze górkim, należy się na taką wycieczkę odpowiednio przygotować: zabrać wygodne obuwie turystyczne i przygotować na kaprysy górskiej pogody (cieplejsza odzież i płaszcz przeciwdeszczowy).

Górskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe

Choć trasa ścieżki nie jest wymagająca i nie oddala się za bardzo od zabudowań, jak na każdą wycieczkę w góry warto zapamiętać numer telefonu GOPR:

601 100 300

Na trasie ścieżki znajduje się 13 przystanków (nie są one oznakowane w terenie, ale znajdują się w charakterystycznych punktach). Przebieg ścieżki i lokalizację przystanków obrazuje poniższy plan:

Przebieg przyrodniczej ścieżki edukacyjnej „Sobólówka – Rycerzowa”

Wzdłuż szlaków zielonego i żółtego prowadzi szlak papieski. Ustawiono przy nim kamienie z tajemnicami różańcowymi.

Ścieżka wyrusza z Sobólówki szlakiem zielonym (początkowo wspólnie ze szlakiem czarnym). Oba szlaki swój początek mają koło przystanku PKS Sobólówka-Szkoła, naprzeciwko kościoła. Znaki zielone prowadzą do Przełęczy Przysłop. Tam następuje zmiana szlaku na żółty, który doprowadza nas na Halę Rycerzową i pod Bacówkę PTTK. Od Bacówki trasa

ścieżki prowadzi wzdłuż szlaku oznakowanego kolorem czarnym. Zaczyna się on na Przełęczy Halnej, tuż nad Bacówką i podąża w kierunku Soblówki, gdzie ścieżka miała swój początek.

Baza noclegowa

Dla osób pragnących zostać dłużej w tych pięknych stronach dostępna jest baza noclegowa:

Bacówka PTTK na Rycerzowej

34-371 Ujsoly

tel. 606 436 036

www.rycerzowa.pttk.pl

Szkolne Schronisko Młodzieżowe w Rajczy Nickulinie, Filia w Soblówce

34-371 Ujsoly, Soblówka 193

tel. (33) 862 22 24

www.schroniska-ptsmt.pl/indx/Soblowka.html

Bacówka PTTK na Rycerzowej

Poza tym dostępna jest również oferta noclegowa w kwaterach prywatnych.

Lokalizacja i opis terenu

Obszar, w którym przebiega ścieżka, zaliczany jest do Beskidu Żywieckiego, który z kolei jest częścią większej jednostki zwanej Beskidami Zachodnimi. Całe Beskidy są częścią wielkiego łańcucha górskiego – Karpat. Przyjmują one kształt łuku ciągnącego się przez wiele państw. Część, która obejmuje Beskidy zwana jest Karpatami Zewnętrznymi, ze względu iż znajdują się na skraju wspomnianego łuku.

Beskid Żywiecki nie jest jednostką jednolitą. Dzieli się na kilka grup górskich. Ścieżka zlokalizowana jest w grupie Wielkiej Raczy, która jest najdalej na południe wysuniętą częścią Beskidu Żywieckiego. W jej skład wchodzi również położone za granicą słowacką fragmenty Beskidu Kisuckiego i Orawskiego. Obejmuje obszar od Przełęczy Zwardońskiej (675 m n.p.m.) na zachodzie do Przełęczy Glinka (Przełęczy Ujsolskiej – 845 m n.p.m.) na wschodzie. Kształtem przypomina worek, stąd bywa czasami określana mia-

nem „Worka Raczańskiego”. Najwyższymi szczytami w tej grupie są Wielka Racza (1236 m n.p.m.) i Wielka Rycerzowa (1226 m n.p.m.).

Ochrona przyrody

Ścieżka prowadzi przez tereny przyrodniczo cenne, objęte różnymi formami ochrony przyrody. Przede wszystkim zlokalizowana jest w granicach **Żywieckiego Parku Krajobrazowego**.

Żywiecki Park Krajobrazowy jest najstarszym karpackim parkiem krajobrazowym. Utworzono go w 1986 r. Zajmuje powierzchnię 35870 ha, posiada również otulinę o powierzchni 21790 ha. Grupa Wielkiej Racy wraz z grupą Pilska tworzą dwa główne pasma Parku.

Żywiecki Park Krajobrazowy powołano z potrzeby ochrony wartości przyrodniczych, fizjograficzno-krajobrazowych i kulturowych Beskidu Żywieckiego. Celem utworzenia Parku było zharmonizowanie rozwoju osadnictwa z kształtowaniem krajobrazu i środowiska oraz racjonalny rozwój turystyki i rekreacji, a także stworzenie możliwości zaspokajania potrzeb naukowo-dydaktycznych.

W Żywieckim Parku Krajobrazowym chroniony jest typowy krajobraz gór wysokich, średnich, pogórzy i dolin. Udział zbiorowisk roślinnych o naturalnym charakterze jest znaczny (głównie dolno- i górnoreglowych borów oraz lasów

W parkach krajobrazowych należy przestrzegać pewnych zasad

Zabrania się m. in.:

- 1) umyślnego zabijania dziko występujących zwierząt, niszczenia ich nor, legowisk, innych schronień i miejsc rozrodu;
- 2) organizowania rajdów motorowych i samochodowych.

mieszanych), co w połączeniu z pięknym krajobrazów stanowi o wysokiej atrakcyjności turystycznej i rekreacyjnej Parku. Żywiecki Park Krajobrazowy to również ostoja dużych drapieżnych ssaków, takich jak ryś, wilk i niedźwiedź brunatny.

Beskid Żywiecki został także włączony do **Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000**.

Obszary Natura 2000

Obszary te są tworzone dla zachowania różnorodności biologicznej w krajach Unii Europejskiej. W skład sieci wchodzi dwa typy obszarów:

- obszary specjalnej ochrony ptaków (OSO),
- specjalne obszary ochrony siedlisk (SOO).

Tworzy się je na podstawie odpowiednio: Dyrektywy Ptasiej i Dyrektywy Siedliskowej. Beskid Żywiecki jest objęty obydwoma tymi formami.

W rejonie znajduje się też wiele rezerwatów. Najbliższe to rezerваты „**Dziobaki**”, „**Oszast**” oraz „**Muńcoł**”, a tuż za granicą słowcką „**Wychłowskie Skały**”.

Opis przystanków ścieżki

Na trasie zaplanowanych zostało 13 przystanków. Nie są one rozmieszczone równomiernie i ukazują najbardziej interesujące obiekty. Ścieżka przyrodnicza dotyczy głównie szaty roślinnej, czyli gatunków roślin jakie można na niej spotkać oraz występujących tu, typowo górskich zbiorowisk roślinnych.

Zbiorowiska roślinne

Można zauważyć, że w określonych warunkach, na odpowiednich siedliskach (np. przydrożny rów, wypasana polana) często wspólnie pojawiają się gatunki roślin o podobnych wymaganiach ekologicznych. Nad strumieniem rośnie np. olsza, a razem z nią pojawiają się gatunki roślin lubiące wilgoć, jak np. lepieźniki. Na uboższej, kwaśnej glebie częściej natomiast rosną drzewa iglaste, a w ich cieniu pojawia się borówka czernica. Właśnie na podstawie tych różnic nauka zwana fitosocjologią, wyróżnia i opisuje zbiorowiska roślinne. Każde z nich ma swój określony wygląd, każde różni się nieco występującymi w nim gatunkami. Zbiorowiska mogą być zarówno leśne (np. buczyny, świerczyny), jak i nieleśne (np. łąki, pastwiska, murawy).

Przystanek 1: Leśniczówka

Znajdujemy się koło Leśniczówki Leśnictwa Cicha. Ścieżka prowadzi przez teren Nadleśnictwa Ujsoły, Obręb Ujsoły oraz Leśnictwa: Cicha (mniejsza część) i Morgi (większa część).

Idąc od przystanku PKS Sobków-Szkoła mijaliśmy po lewej stronie schronisko SSM. Mieliśmy okazję także przyjrzeć się pierwszym na ścieżce zbiorowiskom leśnym: **dolnoreglowemu borowi jodłowo-świerkowemu**

Lasy Państwowe

W Polsce zdecydowana większość lasów jest własnością państwową i jest zarządzana przez Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe. Obszary podlegające Lasom Państwowym są podzielone na nadleśnictwa, te na obręby i na leśnictwa.

i żyznej jedlinie zachodniokarpackiej. Odróżnienie ich jest dość trudne, ponieważ drzewostan jest tutaj niemal wyłącznie świerkowy. W dalszych odcinkach ścieżki będzie jeszcze okazja do spotkania tych dwóch zbiorowisk.

Jednak najciekawsze obiekty na tym przystanku związane są z potokiem płynącym po prawej stronie. Jest to **potok Cicha**, przepływający przez całą So-

blówkę i wpadający za nią do Wody Ujsolskiej (lokalnie zwanej Ujsolą). Tuż za leśniczówką do potoku Cicha wpada inny potok – Urwisko, biorący swój początek na stromych stokach góry Oszus.

Nad górkimi potokami, gdzie istotne są nieraz znaczne wezbrania poziomu wody podczas roztopów lub obfitych deszczy, wykształcają się specyficzne zbiorowiska roślinne.

Zbiorowisko lepiężnika wyłysiałego (łopuszyny)

Nad samym korytem potoku rosną **ziołorośla**, w których **dominuje lepiężnik wyłysiały**, zwane **łopuszynami**. Liście lepiężnika mogą osiągać znaczne rozmiary, co zaobserwować można zwłaszcza późnym latem.

Typowym lasem nad brzegami górskich potoków jest **nadrzeczna olszyna górska**, którą obserwować można również nad potokiem Cicha. Drzewostan budują zwykle niewielkich

rozmiarów **olsze szare**, w runie natomiast najczęściej pojawia się wspomniany już lepiężnik wyłysiały. Czasem, w niższych położeniach można też spotkać inny typ lasu nadrzecznego – **podgórski łęg jesionowy**, w którym warstwę drzew tworzy przede wszystkim **jesion**. W Soblówce ten typ lasu jest rzadki i słabo wykształcony, warto jednak zwrócić uwagę na fragmenty lasu z dominacją jesionu.

Lepiężnik wyłysiały to nie jedynie gatunek lepiężnika, jaki można zobaczyć przy ścieżce. Na przeciwko leśniczówki znajdują się ziołorośla tworzone przez **lepiężnika różowego**. Gatunek ten czasami zarasta nadrzeczne łąki i można go spotkać w sąsiedztwie olszyn. Najłatwiej odróżnić go od lepiężnika wyłysiałego wiosną (w maju), gdy obserwować można jego różowe kwiatostany.

Kwiatostany lepiężnika różowego

Omówione zbiorowiska stanowią tzw. biologiczną obudowę ciek. Nad potokiem Cicha jest ona wykształcona dość dobrze, gdyż potok jest tylko w nieznacznym stopniu uregulowany i zabudowany.

Biologiczna obudowa ciek

Nad potokami zbiorowiska roślinne następują obok siebie w określonej kolejności: od nagich, zalewanych żwirowisk, poprzez ziołorośla, aż po złożone z niewielkich drzew, takich jak wierzby i olsze zarośli i lasów. Właśnie taki układ można obserwować w Sobłówe.

Roślinność nadrzeczna stanowi biologiczną obudowę koryta. Dziś coraz bardziej docenia się jej znaczenie. Umacnia ona brzeg, zapobiegając erozji, zwiększa retencję i reguluje koryto ciek.

Przystanek 2: Królowa

Szlak zielony prowadzi przez las, mijając przysiółek Królowa należący do Sobłówki (pomiędzy drzewami można dostrzec łąki i zabudowania). Okazja do przyjrzenia się tutejszym polanom jeszcze będzie później, teraz natomiast warto zwrócić uwagę na lasy.

Las iglasty o dość ubogim runie otaczający szlak to **dolnoregłowy bór jodłowo-świerkowy** (ten sam, którego fragmenty mijaliśmy już wcześniej).

Zgodnie z nazwą drzewostan tworzą jodła i świerk. Można je rozróżnić po kolorze kory (jodła ma jaśniejszą, szarą korę) lub igłach (jodła ma szersze i tępe igły, świerk natomiast ma igły drobniejsze i bardziej kłujące).

Na bór ten warto zwrócić uwagę z jeszcze jednego względu. Dość licznie rośnie tu **podrzeń żebrowiec** – chroniony gatunek paproci, charakterystyczny przy tym dla dolnoregłowego boru jodłowo-świerkowego.

Podrzeń żebrowiec

Knieć górska

Zespół mięty długolistnej i situ sinego

Wilgotna łąka ostrożeńiowa z widocznym, różowo kwitnącym ostrożeniem łąkowym

W głębi boru, po prawej stronie, dostrzec można fragment innego lasu – tym razem liściastego. To porastająca fragment podmokłego terenu **bagienna olszyna górska**. Jedną (nadrzeczną) olszynę widzieliśmy już niżej, nad potokiem Cicha. Ta jednak jest nieco inna, choć drzewostan – podobnie jak we wcześniejszym przypadku – budowany jest głównie przez olszę szarą. Po pierwsze nie rośnie nad rzeką, a na lokalnych zabagnieniach. Po drugie, w runie brak lepiężnika wyłysiałego, typowego dla tamtej olszyny. Zamiast niego pojawia się tu licznie **knieć górska**. Wiosną łatwo dostrzec jej żółte kwiaty.

Poza lasem, warto jeszcze zwrócić uwagę na zbiorowiska nieleśne. W przydrożnym rowie zobaczyć można płat **zespołu mięty długolistnej i situ sinego**. Łatwo go odszukać, zwłaszcza późnym latem, gdy mięta bujnie się rozrośnie. Roztarte liście tej rośliny wydzielają przyjemny, miętowy zapach. Jeszcze dalej, również po prawej stronie, znajduje się niewielka łączka. To **wilgotna łąka ostrożeńiowa**, jeden z najwilgotniejszych typów łąk. Rozpoznać ją można po licznie tu rosnącym **ostrożeniu łąkowym**.

Przystanek 3: Składowisko drewna

Dalej szlak zielony wyprowadza nas na otwartą przestrzeń. To **składowisko drewna**.

To właśnie tutaj zwozi się drewno wycięte w lesie. Dziś unika się wycinania dużych połąci lasu, wycinając jedynie wybrane drzewa. Pozwala to zachować las, jednak stwarza problemy związane z transportem drewna. Z okolicznych stoków jest ono ściągane z pomocą koni i składowane na tym placu. Do-

Składowisko drewna

ciera tu droga, która umożliwia dalszy transport drewna z użyciem pojazdów mechanicznych. Często drewno zostaje tu już poddane wstępnej obróbce (np. okrzesanie, okorowanie, cięcie).

W wyniku działalności składowiska drewna zniszczona została roślinność na obszarze placu. Na gliniastym, rozjeżdżonym podłożu pojawiają się tzw. **gatunki pionierskie**, które w pierwszej kolejności zasiedlają tak przekształcone siedliska. Jednym z takich gatunków jest np. **podbiał pospolity**. To jeden z najwcześniej zakwitających kwiatów, pojawia się już nawet początkiem kwietnia. W lecie obserwować można już tylko liście tej rośliny.

Podbiał pospolity

Wraz z niewielką trawą o spłaszczonym źdźbłę – **wiechliną spłaszczoną**, podbiał tworzy **zespół wiechliny spłaszczonej i podbiału pospolitego**. Można go spotkać na różnych odcinkach szlaków, zwłaszcza na gliniastych skarpach przy ścieżce.

Przystanek 4: Ku Głowie

Ku Głowie (U Głowy) to rozległa i widokowa polana, przez środek której biegnie szlak. Wrażenie robią szczególnie strome stoki pobliskiego **Beskidu Bednarów**. Wyróżnia się również mocno odlesiony **Smereków Wielki**.

Jest to polana pasterska i jak na wielu okolicznych, wypasa się na niej owce. Można odwiedzić zlokalizowaną w Soblówce Sporkową Bacówkę lub bacówkę na Hali Rycerzowej, gdzie nabyć można wyroby z sera owczego.

Panorama ze szczytowych partii Polany Ku Głowie

Warto też zwrócić uwagę na typową roślinność beskidzkich łąk i pastwisk, którą można obserwować na tej polanie. Dominują różne gatunki traw (najwięcej jest **kostrzewy czerwonej** i **mietlicy pospolitej**). Najwięk-

szą część polany zajmuje **łąka mietlikowo-mietlicowa**, coraz rzadziej spotykana w Beskidzie Żywieckim.

Pasterstwo w Beskidach

Pasterstwo pojawiło się w Beskidach wraz z przybyciem ludów wołoskich. Prowadzili oni hodowlę w formie szalaśnictwa. Owce wypasali w górach – w lasach i na śródleśnych polanach. Lasy często karczowano, bądź wypalano. Największy rozwój pasterstwa miał miejsce w XVI w. Dziś podejmuje się próby utrzymania ekstensywnej gospodarki pasterskiej.

Teren w górnej części polany, zwłaszcza w pasie między ścieżką, którą wiedzie szlak, a szalaśnem to z kolei **pastwisko tomkowo-mietlicowe**. Oprócz traw, często spotykane są tu również **babka lancetowata**, a latem podziwiać

można liczego, kwitnącego na żółto **brodawnika zwyczajnego**, którego rozwojowi sprzyja wypas.

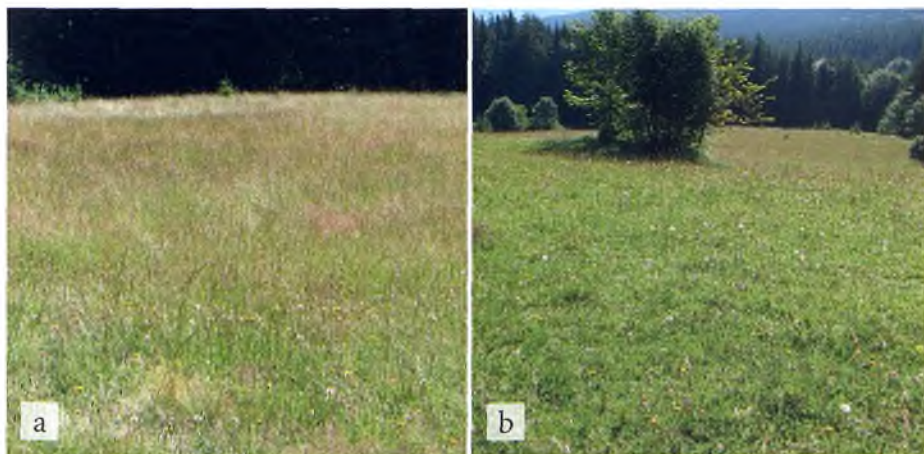
Na polanie występuje też kilka zbiorowisk roślinnych zajmujących mniejsze powierzchnie. Zdecydowanie wyróżniają się wśród nich płaty **zespołu sitowia leśnego** występujące w dolnej części polany, na prawo od ścieżki. Gęsto rosnące sitowie może osiągać nawet powyżej 1 m wysokości. Obecność tego gatunku wskazuje na bardzo dużą wilgotność podłoża.

Wypas owiec na polanie Ku Głowie

W zabagnionym rowie biegnącym w poprzek polany, na lewo od ścieżki zaobserwować można fitocenozę **zespołu turzycy dzióbkowatej**. Zespół, który może zajmować różne siedliska i przyjmować wiele form. Czasem może brać też udział w zarastaniu zbiorników wodnych (ładowacenie).

Przy górnym skraju polany po lewej stronie, tuż przy granicy z lasem można zauważyć liczne żółte kwiaty. Nie jest to jednak wcześniej prezentowany brodawnik, a **dziurawiec czworoboczny** i tworzone przez niego zbiorowisko.

Łąka mietlicowo-mietlicowa (a) i pastwisko tomkowo-mietlicowe (b)

Przystanek 5: Młaka ziołoroślowa

Po opuszczeniu polany Ku Głowie wchodzimy w las, jednak już po chwili, po lewej stronie widzimy coś na kształt małej, błotnistej, śródleśnej polany. **To młaka ziołoroślowa.** Dominują tu dwa gatunki: **knieć górska** i **świerząbek orzęsiony**. W zależności od tego, kiedy oglądamy młakę może ona wyglądać różnie, co związane jest z tzw. **aspektem sezonowym** tego zbiorowiska roślinnego.

Aspekty sezonowe

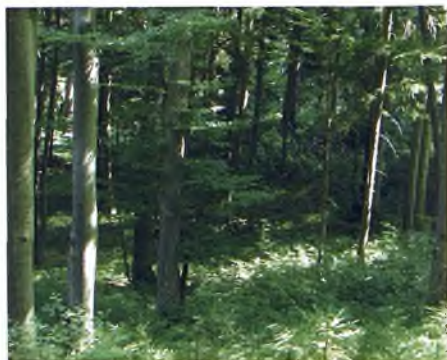
Aspekt sezonowy to obraz zbiorowiska roślinnego, jaki tworzą aktualnie najintensywniej rozwijające się w nim gatunki roślin. W przypadku omawianej młaki wiosną kwitnie knieć i młaka jest raczej niewysoka i pokryta żółtymi kwiatami. Latem natomiast dużo wyżej wyrasta biało kwitnący świerząbek.

Młaka ziołoroślowa: aspekt wiosenny z kniecią (a) i letni ze świerząbkiem (b)

Las otaczający młakę to **dolnoregłowy bór jodłowo-świerkowy**, który mieliśmy okazję poznać już na przystanku 2., w pobliżu przysiółka Królowa. Podobnie jak tam, można tu stosunkowo łatwo odnaleźć **podrzęnia żebrowca**.

Natomiast nowym zbiorowiskiem leśnym na naszej trasie, na które warto zwrócić uwagę, jest **kwaśna buczyna górska**. Jak wskazuje nazwa, w drzewostanie dominuje **buk** – liściaste drzewo o jasnej, gładkiej korze. Znaczną domieszkę mogą też stanowić gatunki drzew iglastych – zwłaszcza jodła. Ogólnie ze względu na kwaśne i mało żyzne podłoże w runie tego lasu możemy odnaleźć

Kwaśna buczyna górska

gatunki typowe dla borów. Najczęściej spotyka się **borówkę czernicę** i to po niej najłatwiej rozpoznać buczynę kwaśną. W tym typie lasu licznie rosną też **paprocie** (głównie różne gatunki **nerecznic** i **wietlica samicza**).

Zarówno kwaśna buczyna, jak i bór dolnoreglowy będą nam towarzyszyć przez całą drogę na Przełęcz Przysłop, a przed samą przełęczą nadarza się okazja by raz jeszcze przyrzeć się młace ziołoroślowej.

Przystanek 6: Przełęcz Przysłop

Przełęcz Przysłop

Znajdujemy się na wysokości 940 m n.p.m. na głównym karpackim grzbiecie wododziałowym, oddzielającym zlewiska Morza Bałtyckiego i Czarnego. Przełęcz oddziela też Wielką Rycerzową na zachodzie i Świtkową na wschodzie (na której strome stoki wspina się idący na lewo szlak niebieski). Szlak ten biegnie wzdłuż granicy polsko-słowackiej. Na słowackiej stronie znajduje się niewielka polana.

Obserwowane tu zbiorowiska obrazują przemiany, jakim podlegają dziś polany. Wiele z nich nie jest już wypasanych. Te najuboższe porastane są przez **murawy bliźniczkowe (psiary)**. Buduje je zwykle niewiele gatunków, a bezwzględny dominantem jest niewysoka, tworząca zwarte kępy trawa – **bliźniczka psia trawka**.

Nieużytkowane polany podlegają procesowi zwanemu **sukcesją**. Prowadzi on do wykształcania się na polanach nowych zbiorowisk. Efekty działania tego procesu

Murawa bliźniczkowa

Sukcesja

Naturalny proces przemian i następowania po sobie zbiorowisk roślinnych. Kończy się zwykle na zbiorowiskach leśnych, które nie ulegają już same dalszym przemianom (nazywamy je **zbiorowiskami klimaksowymi**). Człowiek, prowadząc gospodarkę, może zatrzymać sukcesję (np. wypasając owce na polanach). Po zaprzestaniu użytkowania rozpoczyna się ponownie proces sukcesji.

możemy obserwować na Przełęczy Przysłop. Tutejsze polany stopniowo zarastają kłósówką miękką i borówką czernicą. Tworzone przez nie zbiorowiska (**zbiorowisko kłósówki miękkiej i borówczyska**) lepiej widoczne są na Hali Rycerzowej i tam napiszemy o nich coś więcej.

Kolejnym etapem sukcesji, który jest tu doskonale widoczny, jest pojawienie się niskich zarośli. W tym wypadku są to **zarośla wierzby śląskiej**. Wierzbę tą poznać można po czerwonej barwie, jaką pojawia się na młodych liściach. Najłatwiej zaobserwować to wczesną wiosną. Prócz wierzby, w skład zarośli wchodzi **jarzab pospolity i bez koralowy**.

Zarośla wierzby śląskiej (a) i młode, czerwone liście tej wierzby (b)

Szlak zielony biegnie dalej w dół, na Słowacę do doliny Wychyłowki. Znajduje się przy nim słowacki **rezerwat „Wychłowskie Skały”**. My jednak wybieramy szlak **żółty**, który prowadzi grzbietem w prawo.

Rezerwat Wychyłowskie Skały (Vychylovské skálie)

Obszar na południowo-zachodnich stokach Wielkiej Rycerzowej o powierzchni 26,7 ha został ustanowiony chronionym tworem przyrody w 1983 r. Ochroną objęto doskonale zachowane osuwiska z wychodniami skalnymi i odkrywkami fliszowymi. W ich otoczeniu zlokalizowane są ogromne bloki piaskowca.

Przystanek 7: Żyzna buczyna karpacka

W miejscu, gdzie żółty szlak zakręca w prawo, by oddalić się od granicy polsko-słowackiej, otaczają nas buki. Nie jest to jednak poznana wcześniej kwaśna buczyna. To **żyźna buczyna karpacka**, jedno z najważniejszych

Pierwotna Puszcza Karpacka

Pierwotną roślinnością Beskidów jest mieszaný las bukowo-jodłowy z udziałem świerka – tzw. „pierwotna Puszcza Karpacka”. Dziś działalność człowieka spowodowała znaczne zmiany w szacie roślinnej, fragmenty „Pierwotnej Puszczy” wciąż jednak można w Beskidach podziwiać.

zbiorowisk leśnych w przedziale wysokości w jakim się poruszamy (nazywanym reglem dolnym), pozostałość i ważny składnik **pierwotnej Puszczy Karpackiej**.

Warto odwiedzić to miejsce, zwłaszcza wiosną. Z żyźnej gleby licznie wyrastają wtedy tzw. **geofity** – rośliny, które dzięki

zgromadzonym w podziemnych organach zapasom bardzo wcześnie i szybko zakwitają. Sprawia to, że żyźna buczyna karpacka jest zbiorowiskiem niezwykle kolorowym i pachnącym. Jeśli zjawimy się tu odpowiednio wcześnie, będziemy mieli okazję podziwiać np. **śnieżyczkę przebiśnieg, kokorycz pustą, zdrojówkę rutewkowatą**, czy najbardziej charakterystyczny dla żyźnej buczyny karpackiej **żywiec gruczołowaty**.

Geofity wiosenne: śnieżyczka przebiśnieg (a), kokorycz pusta (b), zdrojówka rutewkowata (c), żywiec gruczołowaty (d)

Jedną z charakterystycznych cech żyźnej buczyny jest zróżnicowanie na wiele **podzespołów i wariantów**. Przy żółtym szlaku mamy okazję podziwiać jeden z najpiękniejszych podzespołów: **podzespół kokoryczowy**. Cechuje go liczne występowanie wspomnianych geofitów, a zwłaszcza śnieżyczki przebi-

śnieg. Kwitną one krótko, wczesną wiosną, komu jednak uda się trafić na to zbiorowisko w odpowiednim momencie, zapewne zapamięta ten piękny widok.

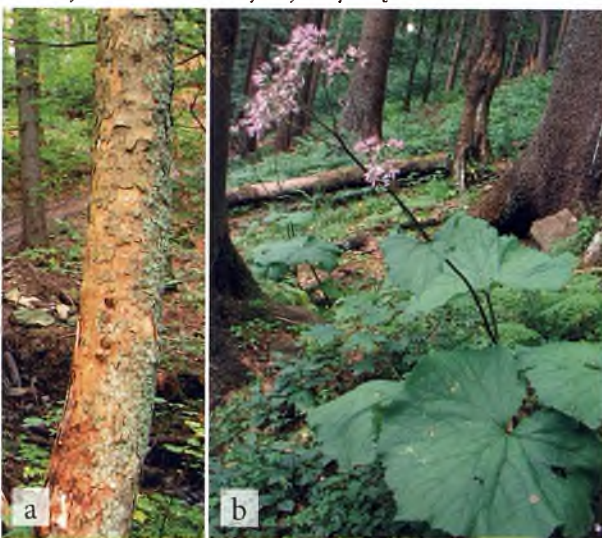
Podążając dalej żółtym szlakiem przemierzamy bukowe lasy. W dalszej części ścieżki jest to przeważnie buczyna kwaśna. Zwróćmy uwagę na brak, bądź nieliczne geofity w jej runie i obecność paproci oraz gatunków borowych, jak np. borówki czernicy.

Przystanek 8: Jaworzyna i ziołorośla

Idąc żółtym szlakiem zauważymy, że w wielu miejscach przecinają go niewielkie strumyki, w które obfituje okolica. Znajdujemy się na **obszarze źródłiskowym potoku Ci-cha**, tego samego, który towarzyszył nam na początku szlaku w Sobłowce. Właśnie tu bierze on swój początek.

Panująca tu wilgoć wywiera znaczny wpływ na tutejszą roślinność. Zwróćmy uwagę na drzewa – wiele z nich to **jawory**. Łatwo je poznać po charakterystycznej, spękanej korze. Obecność tych drzew jest tu nieprzypadkowa.

W miejscach wilgotnych, na ocienionych, północnych stokach (takich jak ten) wykształca się interesujące zbiorowisko leśne zwane **jaworzyną ziołoroślową**. W Polsce to bardzo rzadkie zbiorowisko. Jednak obecność jawora nie wystarczy, aby ten las uznać za jaworzynę ziołoroślową. Potrzebne są jeszcze odpowiednie gatunki w runie. Jednym z nich jest **miłosna górska**. Tę, osiągającą pokaźne rozmiary roślinę odnaleźć można nieco powyżej żółtego szlaku, po lewej stronie. Choć drzewostan w wielu miejscach został – najprawdopodobniej sztucznie – zamieniony na świerkowy, jawor wciąż jest tu częsty, a w niektórych miejscach miłosna górska jest całkiem liczna.

Charakterystyczna kora jawora (a) i miłosna górska (b)

Innym ciekawym zbiorowiskiem, które można tu zobaczyć są **ziółorośla lepiężnika białego**. Jest to już trzeci gatunek lepiężnika (po różowym i wyłysiałym) na trasie naszej wycieczki. Tworzy on najwyżej położone ziółorośla nad niewielkimi ciekami i podmokłymi kamieńcami. Można wypatrywać ich nad przecinającymi szlak strumykami. Wczesną wiosną (już od kwietnia) zbiorowisko wygląda dość niepozornie, choć uroku nadają mu białe kwiatostany lepiężnika. Z czasem jednak małe strumyki zostają zasłonięte przez rozłożyste liście tej rośliny.

Ziółorośla z lepiężnikiem białym (a) i jego kwiatostan wczesną wiosną (b)

Nim dotrzemy żółtym szlakiem do Hali Rycerzowej, warto zwrócić jeszcze uwagę na wychodnie skalne po jego lewej stronie. To skały **fliszu karpackiego**.

Flisz karpacki

Beskidy zajmują obszar dawnego Oceanu Tetydy, który rozdzielał Europę i Afrykę. Skały utworzone z osadów tego oceanu i sfałdowane ok. 20 mln. lat temu noszą nazwę fliszu karpackiego. Wśród pofałdowanych skał fliszowych wyróżnić można odporne piaskowce magurskie, jak i mniej odporne piaskowce inoceramowe, zlepieńce oraz łupki.

Przystanek 9: Hala Rycerzowa

To jedno z najpiękniejszych i zarazem najciekawszych miejsc na naszej trasie, a także kolejna pamiątka po wołoskich pasterzach. Zresztą nie tylko pamiątka – dziś wciąż wypasane są tu owce.

Żółty szlak wyprowadza nas wprost na schronisko – Bacówkę PTTK na Rycerzowej. Jest to bardzo ciekawy obiekt: pierwsza z bacówek PTTK.

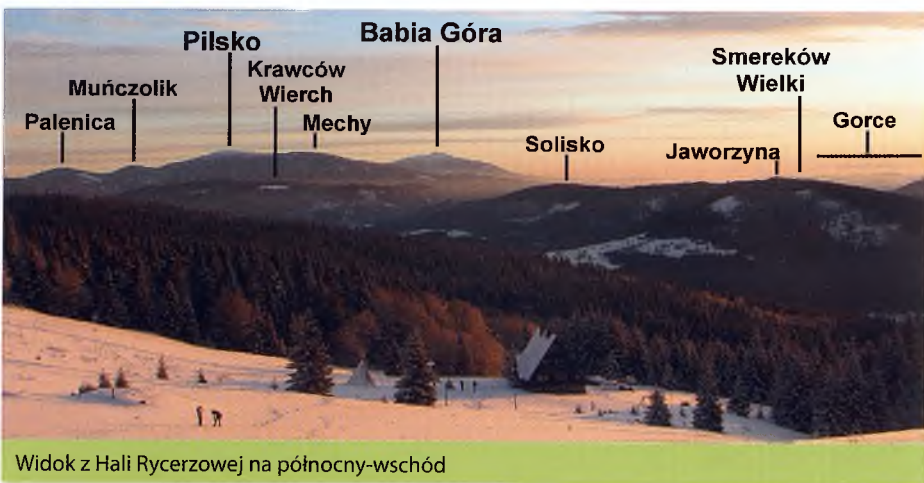
Kolejnym wielkim atutem są rozległe panoramy, jakie roztaczają się z tej hali. Zapewniają one Rycerzowej miejsce wśród najlepszych punktów widokowych w Beskidzie Żywieckim. Przy dobrej widoczności bez trudu dostrzeżemy piękną panoramę **Tatr Bielskich, Zachodnich i Wysokich**.

Warto wspiąć się nieco ponad schronisko, na **Przełęcz Halną** i zwrócić wzrok ku północnemu-wchodowi. Można stąd zobaczyć dwa charakterystyczne szczyty: **Pilsko** oraz **Babią Górę**.

Spoglądając bardziej ku wschodowi – pomiędzy **Smerekowem Wielkim** a odległymi Tatrami – możemy podziwiać jeszcze grzbiety, którymi biegnie granica polsko-słowacka z **Beskidem Bednarów i Oszusem**. Z Wielkiej Ry-

Bacówki PTTK

Bacówka PTTK na Rycerzowej jest pierwszą ze zbudowanych według jednego projektu bacówek, obiektów doskonale wpisujących się w górski krajobraz i służących turystom indywidualnym. Bacówkę wzniesiono w niespełna rok i oddano do użytku turystów już w 1975 roku. Kolejna, a zarazem najbliższej położona Bacówka PTTK na Krawców Wierchu została otwarta rok później.

Widok z Hali Rycerzowej na północny-wschód

cerzowej dostrzeżemy natomiast łatwo rozpoznawalne, położone na Słowacji **pasmo Małej Fatry** z charakterystycznym, skalistym, poszarpanym szczytem – **Wielkim Rozsutcem** i nieco za nim ukrytym, kopulastym **Stohem**.

Niewielka intensywność użytkowania pasterskiego odcisnęła swoje piętno na roślinności. Hala częściowo zarasta **kostrzewą czerwoną, kłosówką miękką, borówką czernicą i maliną właściwą**. Wszystkie te gatunki tworzą na hali własne zbiorowiska.

Najbardziej rozpowszechnione jest **zbiorowisko kostrzewy czerwonej**. Jest ono bardzo ubogie gatunkowo i powstaje zwykle na miejscu **muraw bliźniczkowych**, które również można jeszcze na hali obserwować.

Równie ubogie w gatunki jest **zbiorowisko kłosówki miękkiej**. Łatwo odnaleźć je w terenie dzięki charakterystycznej sinozielonej barwie. Bardziej zaawansowanym stadium zarastania hal są **borówczyska**. Dominuje w nich borówka czernica, choć częsty jest też inny gatunek borówki – **brusznica**, wyróżniająca się czerwonym kolorem jagód. Szczególnie atrakcyjnie zbiorowisko to prezentuje się jesienią, gdy liście borówek przybierają rdzawą barwę.

Zbiorowisko kostrzewy czerwonej

Zbiorowisko kłosówki miękkiej

Borówczyska

Niewielkie fragmenty hali zaczynają zarastać też **maliną właściwą**, tworząc **maliniska**. Zajmują one niewielkie obszary, głównie tuż pod samym lasem.

Tuż przy schronisku zlokalizowany jest płat dużo rzadszego zbiorowiska, zajmującego miejsca podmokłe, gdzie woda ma utrudniony odpływ. To **eutroficzna młaka górską**. Duży udział w tym zbiorowisku mają turzycy. Najlepiej obserwować młakę wczesnym latem, gdy uroku dodają jej białe kwiatostany **welnianki szero-**
kolistnej. Obficie rośnie tu również **kuklik zwisły**.

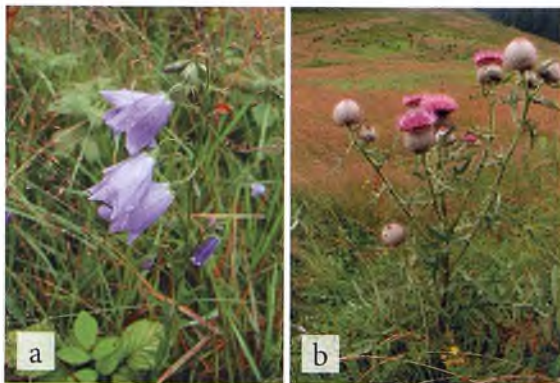
Najciekawszymi jednak gatunkami, jakie zobaczyć można na Hali Rycerzowej są **ostrożen główacz** i **dzwonek piłkowany**. Pierwszy z nich to okazała, a przy tym niezwykle rzadka roślina o różowych kwiatostanach. Dzwonek piłkowany wygląda może mniej okazałe, jednak również jest rzadkim i cennym składnikiem tu-tejszej flory, wymienionym w Załączniku II unijnej Dyrektywy Siedliskowej.

Malinisko

Welnianka szerokolistna (a) i kuklik zwisły (b)

Dzwonek piłkowany (a) i ostrożen główacz (b)

Przystanek 10: Szuwały

Halę Rycerzową opuszczamy kierując się czarnym szlakiem schodzącym do Soblówki. Wiedzie on leśną drogą. Jest to tzw. „**szlak wozaków**”, którym dostarczane były materiały do budowy schroniska, a dziś jest nim dowożone zaopatrzenie.

Nim jeszcze na dobre wejdziemy w las, po lewej stronie zauważymy dość spore zagłębienie z roślinnością szuwarową, głównie o charakterze turzycowisk. W czasie roztopów lub po obfitych deszczach zagłębienie wypełnia się wodą, uniemożliwiając obserwację występujących w nim zbiorowisk. Niemal całe zagłębienie wypełnia płat **zespołu turzycy pospolitej**. Gęsto rosnące turzycy wpływają na charakterystyczny wygląd tego zbiorowiska. Najpowszechniej występuje ono w Sudetach, pojawia się jednak również w Beskidach.

W tym samym miejscu zobaczyć można niewielkie płaty zdominowane nie przez turzycę, a przez gatunek trawy – **mannę jadalną**. Tworzy ona **szuwar trawiasty z manną jadalną**. Zbiorowisko to jest bardzo ubogie w gatunki.

Przystanek 11: Zbiorowiska porębowe

Idąc dalej czarnym szlakiem możemy zauważyć **poręby** – zwykle nieduże powierzchnie, gdzie drzewa zostały wycięte. Zanim urosną nowe drzewa, na takich odsłoniętych przestrzeniach wykształcają się **zbiorowiska porębowe**. Jest to kolejny przykład opisanej już wcześniej **sukcesji** zbiorowisk roślinnych.

Zauważmy, że nie każde takie miejsce wygląda tak samo. Wszystko zależy od wieku poręby. Na tych starszych możemy już obserwować stopniowe wkraczanie drzew (głównie świerka), teren wciąż jest jednak w znacznej mierze odsłonięty i zarośnięty przez **borówczyska**.

Wierzbówka kiprzyca

Młodsze poręby zwykle porośnięte są przez **zespół naparstnicy purpurowej**. Choć samej naparstnicy tu nie zobaczymy, możemy odnaleźć wiele innych gatunków typowych dla takich siedlisk, które podobnie jak podbiał pospolity, który widzieliśmy już wcześniej, możemy zaliczyć do **gatunków pionierskich**.

Doskonałym przykładem gatunku pospolitego na porębach jest kwitnąca na różowo **wierzbówka kiprzyca**. Licznie pojawia się również **trzcinnik piaskowy**, który jak wszystkie trawy jest **wiatrosiewny**, co ułatwia mu wnikanie na takie siedliska. Również z wiatrem dostają się tutaj nasiona gatunków drzewiastych, takich jak **brzoza brodawkowata** czy **topola osika**, których niewielki podrost można tu odnaleźć.

Przystanek 12: Las gospodarczy

Podczas schodzenia do Sobłówki warto zwrócić uwagę na otaczający nas las. **Żyzna jedlina zachodniokarpacka** przeplata się tutaj z **kwaśną buczyną górską**. Gdy jednak przyjrzymy się drzewom w jedlinie, zauważymy, że nie są to jodły, które powinny tu panować, a świerki. Tak więc, choć w runie znajdziemy gatunki odpowiednie dla jedliny, drzewostan nie wykazuje już cech właściwych temu zbiorowisku. Przyczyna takiego stanu rzeczy tkwi w historii tych lasów.

W niższych położeniach czarnego szlaku mamy okazję zobaczyć w jaki sposób próbuje się ratować beskidzkie lasy,

Żyzna jedlina zachodniokarpacka

pomagając im wrócić do pierwotnej postaci, np. wycinając świerki, a pozostawiając inne gatunki (takie, jak buki i jodły), właściwe dla tutejszych sie-

Historia beskidzkich lasów

Jak już powiedziano wcześniej, pierwotnie Beskidy porośnięte były lasem buko-wo-jodłowym z domieszką świerka (**Puszcza Karpacka**). Bory świerkowe typowe były jedynie dla wyższych położeń górskich. Dziś jednak obserwujemy rozległe świerczyny nawet w reglu dolnym. Przyczyniła się do tego gospodarka leśna prowadzona w czasach, gdy Żywiecczyznę władali Habsburgowie (gł. w XIX). Rozwijający się przemysł potrzebował znacznych ilości drewna, lasy więc często wycinano całkowicie, a w ich miejsce sadzono świerki, które szybko rosły i były źródłem dobrego drewna. Nasiona sprowadzano jednak z innych ziem: Karpat Rumuńskich i austriackich Alp. Drzewa, choć tego samego gatunku, były przystosowane do innych warunków, posadzone więc w Beskidach okazały się słabe. Poza tym jednolite, wielkopowierzchniowe monokultury są mało odporne na pasożytnicze grzyby i podatne na **gradacje szkodników**. Efektem są **rozpady świerczyn**, z którymi muszą zmagać się współcześni leśnicy. Starają się oni im zapobiegać, bądź ograniczać i łagodzić ich skutki.

dlisk. Jak więc widać, praca leśnika nie polega jedynie na zapewnianiu określonych ilości surowca drzewnego, ale również na dbaniu o odpowiedni stan zdrowotny lasu. Dziś rozumiemy już, że dostarczanie drewna to tylko jedna z funkcji lasu. Las chroni również glebę, zwiększa retencję, chroniąc przed powodziami, jest domem dla wielu zwierząt, a także pełni funkcje społeczne, w tym rekreacyjne.

Przystanek 13: Hutyrowa

Hutyrowa to przysiółek wsi Soblówka. Otaczają nas tu głównie rozległe **łąki mieczykowo-mietlicowe**, takie same jak na polanie Ku Głowie. Z tą jednak różnicą, że tu napotkać możemy **mieczyka dachówkowatego** – niezwykle piękną roślinę charakterystyczną dla tych łąk, choć w Beskidzie Żywieckim rzadką.

Mieczyk to nie jedyna atrakcja flory tutejszych polan. Lokalnie dość licznie występują tu również

Mieczyk dachówkowaty

różne gatunki **storczyków**, takie jak **podkolan biały**, **storczyk męski** czy **listera jajowata**. Można podziwiać je wiosną, później część łąk jest koszona.

Kwitnące storczyki męskie w przysiółku Hutyrowa

W lecie, pośród łąk po lewej stronie szlaku dostrzec można płat nieco wyższej roślinności z gatunkami kwitnącymi głównie na białą i żółto. Reprezentuje on **zespół tojeści pospolitej** (kwitnącej na żółto) i **wiązówki błotnej**, której białe kwiatostany w głównej mierze decydują o fizjonomii zbiorowiska. Występuje ona w miejscach szczególnie wilgotnych, tak zresztą jest i w tym przypadku.

Czarny szlak wkrótce łączy się ze szlakiem zielonym i wkracza na znajomą już asfaltową drogę, na której rozpoczynaliśmy naszą wycieczkę, a która teraz doprowadza nas z powrotem do centrum Sobłówek.

Zakończenie

To już koniec naszej wędrówki po przyrodniczej ścieżce edukacyjnej „Soblówka – Rycerzowa”. Dziękujemy za jej wspólne zwiedzanie.

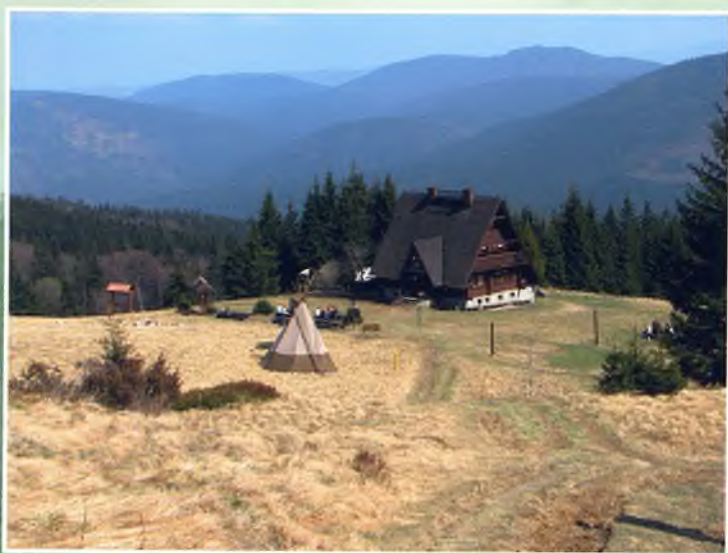
Mamy nadzieję, że podróż ta pozwoliła przekonać się jak piękna i różnorodna jest szata roślinna Beskidów i że nawet na tak stosunkowo niewielkim fragmencie tych gór można odnaleźć tak wiele ciekawych obiektów. Pamiętajmy, że w dalszym ciągu nie wyczerpuje to bogactwa przyrodniczych atrakcji jakie Beskidy mają do zaoferowania.

W rejonie Soblówki i Rycerzowej jest jeszcze wiele miejsc, które warto zobaczyć, a które nie zostały uwzględnione w tej publikacji. Dlatego zachęcamy do poznawania tego wspaniałego miejsca i poszerzania wiedzy we własnym zakresie, a także do zwiedzania innych zakątków Beskidów, które – jeśli poświęcić im nieco uwagi – okażą się niemniej piękne i interesujące. Pomóc w tym może zaproponowana na końcu przewodnika literatura.

Warto przeczytać

1. Balcerzak A., Fiszer M., Zachara J. 2006. Przyroda Euroregionu Beskidy. Stowarzyszenie „Olszówka”, Bielsko-Biała, ss. 79.
2. Blarowski A., Wilczek Z. 2011. Powiat Żywiecki. Informator przyrodniczo-krajoznawczy. Ekoturystyka w obszarach górskich. Szkolne Schronisko Młodzieżowe - Ośrodek Edukacji Ekologicznej w Rajczy Nickulinie, Żywiec, ss. 192.
3. Figiel S., Krzywda P. 1998. Grupa Wielkiej Raczy, Rycerzowej i Osusza. Beskid Żywiecki cz. I. Przewodnik turystyczny. Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa, ss. 312.
4. Krause R., Wika S., Wilczek Z. 2010. Powiat Żywiecki. Woda i jej wpływ na zróżnicowanie roślinności w Beskidach. Szkolne Schronisko Młodzieżowe – Ośrodek Edukacji Ekologicznej w Rajczy Nickulinie, Żywiec, ss. 118.
5. Łajczak A, Michalik S., Urbaniec A. 1991. Ścieżki przyrodnicze po Żywieckim Parku Krajobrazowym: przyrodnicza ścieżka dydaktyczna na terenie gminy Ujsoly. Żywiecki Park Krajobrazowy, Bielsko-Biała, ss. 63.
6. Łajczak A, Michalik S., Urbaniec A. 1995. Na szlakach Żywieckiego Parku Krajobrazowego. Ujsoly i okolice. Colgraf -Press, Poznań, ss. 71.
7. Matuszczyk A. 1989. 7 dni w Ujsolach. Przewodnik turystyczny. Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa – Kraków, ss. 47.
8. Olesiak M., Pukowski J. 1996. Na szlakach Żywieckiego Parku Krajobrazowego. Masyw Wielkiej Raczy. Colgraf-Press, Poznań, ss. 36.
9. Warszńska J. (red.) 1995. Karpaty Polskie. Przyroda, człowiek i jego działalność. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. Kraków, ss. 344.
10. Wilczek Z. 1995. Zespoły leśne Beskidu Śląskiego i zachodniej części Beskidu Żywieckiego na tle zbiorowisk leśnych Karpat Zachodnich. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, ss. 130.
11. Ziętara T. 1986. Krajobraz Ziemi Żywieckiej. Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa, ss. 110.

Notatki

*Zapraszamy do zwiedzenia
PRZYRODNICZEJ ŚCIEŻKI EDUKACYJNEJ
„SOBLÓWKA – RYCERZOWA”.*

Ścieżka ta to doskonała propozycja jednodniowej, nieforsownej wycieczki, która zadowoli wszystkich lubiących górskie wędrówki. Zlokalizowana jest w niezwykle urokliwym rejonie, pozwalającym cieszyć się wspaniałymi beskidzkimi krajobrazami. Miłośnicy przyrody odnajdą tu wielkie bogactwo górskiej flory i fauny oraz podziwiać będą mogli wiele jej niezwyklej osobliwości. Ścieżka daje wszystkim zwiedzającym okazję do aktywnego wypoczynku pośród przyrody, a także lepszego jej poznania i zrozumienia, co pozwoli jeszcze pełniej cieszyć się niezrównanym pięknem Beskidów i zaangażować się w jego ochronę.